

**O‘SMIRLAR KASBIY QIZIQISHLARI TANLANISHIGA
PSIXOLOGIK YONDASHUV**

Haydarova Bibijamol

Osiyo xalqaro universiteti 1-kurs magistranti

Annotatsiya

Dunyoning barcha davlatlarida kadrlarni to‘g‘ri tanlash, ularni sohalar bo‘yicha qiziqishlari va qobiliyatlariga mos tarzda joylashtirish eng muhim muammolardan sanaladi. Jamiyatimizda bu kabi masalalarni hal etish bilan shug‘ullanish bir qancha fanlarning zimmasida, deyishimiz mumkin. Shunday fanlardan biri psixologiyadir. Psixologiya aynan shu jihati bilan pedagogika bilan uzviylik hosil qiladi. Zero, shaxsning muayyan kasb yoki sohada faoliyat olib borishdagi qiziqishlarini, avvalo, pedagog payqashi shubhasiz.

Kalit so‘zlar: kasb, psixologiya, pedagogika, qiziqish, qobiliyat

Psixologiya fanida “kasbiy o‘zini o‘zi belgilash” tushunchasi bugungi kunda ancha yillardan buyon jahon hamda o‘zbek psixologiyasida keng ko‘lamli ishlar olib borilayotgan mavzuga aylandi. O‘z taqdirini o‘zi belgilash muammosining mohiyatini yaxshiroq tushunish uchun, keling, tarixga murojaat qilaylik. Birinchi marotaba kishilarni kasbga yo‘naltirish laboratoriyalari XIX asrning oxiri XX asr boshlarida paydo bo‘la boshlagan. Bunga ijtimoiy-iqtisodiy o‘zgarishlar: sanoatning tez o‘sishi, qishloqdan odamlarning migratsiyasi, ish va yaxshi hayot izlab shaharlarga ko‘chish sabab bo‘ldi. I.S.Konning so‘zlariga ko‘ra, “inson o‘z sa‘y-harakatlari natijasida biror natijaga erishadi. Rivojlangan ijtimoiy ishlab chiqarish va rivojlangan ijtimoiy harakatchanlik shaxsiy tanlov doirasi va ko‘lamini kengaytirdi” [1:196] Aynan kasb tanlash erkinligi shaxsni mustaqil ravishda qaror qabul qilish zarurati bilan uchrashtiradi. Erkin qaror qabul qilishga imkoniyat berish, kasb tanlash haqida qaror qabul qilish oxir-oqibat o‘z-o‘zini anglashga olib keladi.

Birinchi kasbga yo‘naltirishning o‘ziga xos xususiyati “uch faktorli” deb nomlangan xizmatdan foydalanish, F.Parsonsning modeli, uning mohiyati aniqlash edi. Da‘vogarning qobiliyatlari, xususiyatlari va imkoniyatlari, insonning kasbiy talablari va tahlil qilishi haqida ma‘lumotlarni to‘plash ikkinchi omil sanaladi. Tadqiqotning asosiy usuli sinov, xotira, e‘tibor, fikrlash darajasi va muvaffaqiyat prognozini tuzish kasb tanlash ahamiyatini yanada dolzarblashtiradi.

Rossiyada o‘ziga mos ish qidirish xizmatlarini taqdim etgan birinchi xizmat 1897-yilda paydo bo‘lgan. Shu bilan birga, birinchisi o‘quv yurtlari hamda fuqarolarni kasbga yo‘naltirishga urinish haqidagi ma‘lumotlar “Адрес-календарь”, “Студенческий альманах” jurnallarida birinchilardan bo‘lib e‘lon qilindi.

Adabiyotlarda professor N. Kireev hamda M.Ribnikova va I.Ribnikovlar kasbga yo'naltirish xizmatlari va kasb tanlash haqida yoshlarga, maktab o'quvchilari hamda abituriyentlarga beminnat maslahatlarini berib o'tishgan. [2:147]

Rossiyadagi birinchi professional maslahat shtabi 1927-yilda Leningrad mehnat byurosida tashkil etilgan. Ishlab chiqarishni rivojlantirish, sog'liqni saqlash, ta'lim, fanni modernizatsiya qilish jarayonni rag'batlantirish tog'ri mutaxassislarni tanlash va ularni bozor ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda qo'llab-quvvatlash muammolarini hal qilish bilan uzviy bog'liq. Kasbga yo'naltirish ishini gullagan davrga olib chiqishda maktablarda pedagoglar va professional maslahatchilar tomonidan amalga oshirilayotgan yoshlar bilan bog'liq kengashlarning o'rni nihoyatda muhim ahamiyat kasb etadi. Yuqoridagi muammoni hal qilishni optimallashtirish uchun mutaxassislar, professional maslahatchilar, maxsus ishlab chiqilgan professional kurslar bilan bir qatorda psixodiagnostika usullaridan foydalanish ancha samaraliroqdir. Shaxsning psixologik jarayonlari, uning qobiliyatlari va rivojlanish darajasi haqida ma'lumot olish uchun sinovdan o'tgan psixofiziologik funktsiyalarda (sezish funktsiyalari, idrok, e'tibor, vosita qobiliyatlari va boshqalar) tajriba olib borish ishning yechimiga yetib borishda sezilarli yengilliklar yaratadi. Amalga oshirilayotgan ushbu yondashuv sub'ektga o'zlarining kasbiy imkoniyatlarini xolisona baholash va kasbga yo'naltirish xizmatlarining xulosalari va tavsiyalariga nisbatan o'zini o'zi belgilashga imkon beradi. [3:566]

Maktablarda o'qituvchilar kasbga yo'naltirish masalalari bilan azal-azaldan shug'ullanib kelishgan, 1932-yilda esa maktab o'quvchilarining kasbiy o'zini-o'zi belgilash tadqiqotlarini muvofiqlashtirish bilan shug'ullanadigan shtab tashkil etilgan [4]. Biroq, 1937-yilda Markaziy qo'mitaning VKP (b) "Xalq so'rovlari komissiyasi tizimidagi pedagogik buzilishlar to'g'risida" chiqargan qaror asosida mehnat, o'qitish va kasbga yo'naltirish taqiqlangan. Keyinchalik faqat XX asrning 50-yillariga kelib yana maktabda o'quvchilarni kasbga yo'naltirish muammolari bo'yicha birinchi ishlar paydo bo'la boshladi. Maktab o'quvchilarini kasb tanlashga tayyorlash maqsadida kasb-hunar texnikumlari hamda maktablar bilan aloqani mustahkamlash borasida jiddiy ishlar amalga oshirildi. Butunittifoq ilmiy-tadqiqot institutining mehnat psixologiyasi kafedresi, kasbiy ta'lim markazi (Leningrad) olimlari maktabda kasbga yo'naltirishda yordam berish uchun mo'ljallangan uslubiy tavsiyalar yig'ish, professional ma'lumotlarni qayta ishlash, saqlash va tezkor olish metodologiyasini ishlab chiqishdi hamda, yoshlar uchun kelajakda to'g'ri kasb tanlash uchun katta zamin yaratib berishdi.

Turli tashkilot, idora va muassasalarning sa'y-harakatlarini birlashtirib kasbga yo'naltirish va professional masalalar bilan shug'ullanish tizimi ishlab chiqilgan. Turli xil harakatlarni muvofiqlashtirishning yuqori darajasi kasbga to'g'ri yo'naltirish ishlarini olib borishda tashkilotlarning o'rni beqiyos hamda ushbu sohadagi ilmiy

ishlanmalar darajasi bir qancha yuqori desak ham mubolag'a bo'lmaydi. XX asrning 60-yillaridan 80-yillarining o'rtalarigacha bo'lgan davrda kasbga yo'naltirish rivojlanish cho'qqisining uchiga chiqdi deyishimiz mumkin.

80-yillarning o'rtalarida ta'lim islohoti va rivojlantirishga yetarlicha e'tibor beradigan kasb-hunar maktablari yoshlarni kasbga yo'naltirish va mehnatga o'rgatish bilan chuqur shug'ullandi. Isloh qilingan umumta'lim va kasb-hunar maktablari, vazirlik tomonidan tashkil etilgan umumiy va kasbiy ta'lim muassasalari kasbga yo'naltirish xizmatlarining sezilarli o'zgarishiga zamin yaratib berdi. Shuni ta'kidlash kerakki, ilgari, professional maslahatchining maqsadi korrelyatsiya qilish edi. Shaxsning shaxsiy va psixologik xususiyatlari va tavsiyalari asosida kishini ma'lum bir kasbga yo'naltirish asosan ijtimoiy buyurtma asosida amalga oshirilardi.

Klimov o'z ishida ta'kidlaganidek Nega bu vaqt oralig'i muhim va burilish nuqtasidek tuyuladi? Birinchidan, chora-tadbirlar majmui sifatida "kasbga yo'naltirish" tushunchalari o'rtasida o'zaro farq mavjud. Kasb tanlashda yordam ko'rsatish, shu jumladan kasbga oid maslahatlar berish; turli ish sohalari haqida ma'lumot, ayni paytda "professional o'z taqdirini o'zi belgilash" ko'proq ongli qaror qabul qilish bilan bog'liq " [5:248]

Ikkinchidan, yuqorida aytib 'tilganidek, "kasbga yo'naltirish" murakkabdir. Muayyan natijaga olib kelishi kerak bo'lgan chora-tadbirlar, "professional o'zini-o'zi belgilash" ba'zi bir sabalarga ko'ra o'z vaqtdan uzaytirilishi mumkin, tashqi ta'sir omillar (mamlakatning iqtisodiy, siyosiy ahvoli, mazmuni ma'lum bir davrdagi kasb va boshqalar) va ichki omillar (ma'lum bir rivojlanish davri uchun shaxsning individual xususiyatlari, shaxsiy ehtiyojlar, motivatsiyalar, qadriyatlar va boshqalar). Biroq, allaqachon bu kabi jarayonlar orqali "professional o'zini o'zi belgilash" tushunchasini ko'rish, strukturaviy komponentlarni aniqlash va tavsiflash mumkin.

Keling, bu boradagi nazariy qarashlarni ko'rib chiqishga murojaat qilaylik. G'arb psixologiyasida nazariy yondashuvlar alohida ajralib turadi. J. Krumboltz, R. Kinneer, E. Herr, N. Gisbers, I. Mur, A. Maslou, J. Gollandiya, Fukuyama, D. Super va boshqa tadqiqotchilar tomonidan taklif qilingan g'oyalar soha rivoji uchun alohida ahamiyatga molikdir. Shunday qilib, J.Krumbolts va R. Kinneer kasbiy o'zini o'zi belgilash jarayoni faqat ma'lum narsalarni qayta ishlash bilan bevosita bog'liq emasligini isbotlab berish bilan birga shaxslararo aloqada mijoz tomonidan olingan ma'lumotlar professional maslahatchining asosiy quroli ekanligini ta'kidlab o'tishgan. "Kasb – inson ish faoliyatining ma'lum tajriba, tayyorgarlik talab etadigan faoliyat turi, sohasi, hunardir. Kasbga umumiy yoki maxsus ma'lumot hamda amaliy tajriba yo'li bilan erishiladi. Kasb ichida mehnat faoliyatining eng tor xarakteri bilan ajralib turuvchi ixtisoslari bor. Ba'zi kasblarda bir qancha ixtisoslar masalan: chilangar kasbida - remontchi chilangar, asbobsoz chilangar, yig'uvchi chilangar kabi yo'nalishlar mavjud. Demak, har bir kasbga xos bo'lgan yo'nalishlar mavjud bo'ladi.

Bu esa inson faoliyatini kengayib borayotganligini, har bir sohani o'ziga xos tor jabhalari borligini tasdiqlaydi" [6:5]. Shu tufayli o'smirlarni kasb tanlashga to'g'ri yo'naltirish eng dolzarb masalalardan hisoblanadi. Har bir shaxs o'z qiziqishlari va qobiliyatiga mos kasb egasi bo'lishi har qanday sohaning samaradorligini oshirishi shubhasiz.

ADABIYOTLAR:

1. Кон И.С. Открытие “Я” Историко-психологический этюд. // Новый мир. – 1977. – 196 с.
2. Пряжников Н.С. Профессиональное самоопределение: теория и практика. – Москва: «Академия». 345 с.
3. Бодров В.А. Психологические основы профессиональной деятельности: хрестоматия. – Москва: ПЕР СЭ, 2007. – 855 с.
4. Пряжникова Е.Ю. К вопросу об истории развития профориентации и профессионального самоопределения. // Вопросы образования. – 2006. - №6. – 224-230 с.
5. Климов Е.А. Введение в психологию труда: учебник для студентов вузов. – Москва: ЮНИТИ, 1998. – 350 с.
6. Abduraxmonov F., Abduraxmonova Z. Kasb psixologiyasi. – Toshkent: Barkamol fayz media, 2018. – 352 b.